

SZÁNTÓ RICHÁRD

Fordulópontok az angol városfejlődés történetében a rendiség kialakulása előtt

Szűcs Jenő a közép-európai, azon belül a magyarországi fejlődési folyamatok és a nyugat-európai társadalmi és politikai berendezkedés összehasonlítása kapcsán a városokról az alábbi találó megjegyzést tette: „Angliában például Simon de Montfortnak eszébe sem jutott, hogy amikor ütött a rendi »parlamentarizmus« órája, ne hívjon meg minden városból is két képviselőt (1264); amikor viszont Magyarországon ütött először az óra (1276), eszébe sem jutott senkinek, hogy meghívjon polgárokat. Később sem, soha; a királyi városok követői utóbb legfeljebb megfigyelőkként vettek részt helyi-közzel az országgyűléseken. Propagandisztikus célzattal alkalmasszerűen ugyan a városokat is az »ország tagjainak« (membra regni) nevezték, ennek azonban nem sok tartalma volt; ...”¹ A megállapítás kétségtelenül leegyszerűsítő, de általános igazsága aligha vitatható. A Szűcs Jenő által felvetett probléma és kérdések megválaszolása megkívánja az angol és a magyarországi városfejlődés összehasonlítását, de ennek teljesítésére hosszabb kutatási program szükséges. Első lépésként ezúttal annak a fejlődési folyamatnak az állomásait vázolom, amelynek eredményeként az angol városok olyan jelentőssé váltak, hogy nem lehetett kihagyni őket a rendi politikai életből és a parlamentből.

Az angol városfejlődés gyökerei az antikvitásba nyúlnak vissza, de a rendiség előtti város kialakulásának és fejlődésének legfontosabb állomásai a 9. század végétől, Nagy Alfréd (871–899) uralkodásától számíthatók, ezért a 9–13. század közötti időszak áll a mostani vizsgálat középpontjában.

A városfejlődés kutatása kapcsán áttekintett források között említést érdemelnek a középkori angol jogkönyvek, Ranulf de Glanvill² és Henry Bracton³ művei. A városok státuszának és jogainak általános jellegű szabályozását tartalmazzák a királyi rendelkezések, amelyek az *English Historical Documents*-ben olvashatók.⁴ Számos város kiváltságlevelait és a városok történetére vonatkozó okleveleket tartalmazzák a *British Borough Charters*⁵ kötetei, amelyek mellett említésre méltó, hogy néhány városra vonatkozó források önálló gyűjteményes kötetben is megjelentek.

Az angol várostörténet irodalma gazdag és témáiban szerteágazó, pusztá felsorolása is túl hosszúra nyúlna, de néhány szerző, akinek műve a jelen szempontok szerint fontos eredményeket tartalmaz, említésre érdemes. Monográfiájában James Tait az angol vá-

¹ Szűcs J.: *Vázlat Európa három történelmi régiójáról*. Történelmi Szemle 1981/3. 313–359.; Ring É. (szerk.): *Helyünk Európában II.* Budapest, 1986. (515–568) 541–542.

² *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae qui Glanvilla vocatur. The treatise on the laws and customs of the realm of England commonly called Glanvill.* Edited by G. D. G. Hall. London and Edinburgh, 1965. Reprint: Holmes Beach, Florida 1983.

³ *Bracton de legibus et consuetudinibus Angliae, Bracton on the Laws and Customs of England.* Translated by Samuel E. Thorne. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1968.

⁴ Dorothy Whitelock (ed.): *English Historical Documents c. 500–1042*. London, 1955. (továbbiakban: EHD 1955)

⁵ Adolphus Ballard (ed.): *British Borough Charters 1042–1216*. Cambridge, 1913.; Adolphus Ballard and James Tait (eds.): *British Borough Charters 1216–1307*. Cambridge, 1923.; E. Weinbaum (ed.): *British Borough Charters 1307–1660*. Cambridge 1923.

rosfejlődést a korai időszaktól kezdve dolgozta fel, számos megállapítása ma is érvényes.⁶ Morley de Wolf Hemmeon a városi földbirtoklás jogi körülményeit és a városi birtokjog kialakulását kutatta.⁷ Maurice Beresford a várostelepítés és az új városok kialakulásának kérdskörét vizsgálta, és az angol példák mellett Wales és Gascogne városait is tanulmányozta.⁸ Számos kutató vizsgálta a városok hatalmi és intézményi struktúrákba való beilleszkedését, így H. R. Loyn az angolszász város és a királyi közigazgatás kapcsolatát foglalta össze,⁹ Robert S. Hoyt pedig a királyi birtokok, közöttük a városok és a parlamenti adózás összefüggéseit elemezte.¹⁰ M. Jurkowski és szerzőtársai az adózásról írt monográfiájukban tettek közzé értékes adatokat a laikus, ezen belül a városi társadalom királynak fizetett adóiról.¹¹ Számos értékes publikáció tartalmaz adatokat és elemzéseket a városfejlődésről, amelyek megállapításai az egyes részletkérdések kapcsán még szóba kerülnek.

A 9–13. század közötti időszak városfejlődésének elemzésében az első lépés a városok eredetének és kialakulásának ismertetése, második lépés a városi földbirtok jogi jellemzőinek leírása, a harmadik a fontosabb városi kiváltságok áttekintése és annak vizsgálata, hogyan illeszkedtek be a városok az ország intézményrendszerébe.

I. A városok eredete

A városfejlődés gyökerei Brit-szigetek területén az antikvitásba nyúlnak vissza. Az angol történetírásban jelentős vita bontakozott ki a római kori városok és a koraközépkori angol települések közötti kontinuitásról.¹² Az antik települések elnéptelenedése vagy továbbélése a korai középkor történetének egyik lényeges problémaköre, amely kívül esik a jelen vizsgálaton.¹³

Ami az angolszász városokat illeti, Beda Venerabilis (673–735) Britannia leírása kapcsán megemlítette, hogy a szigeteken huszonnyolc nevezetes város volt, és számtalan, falakkal, tornyokkal, megerősített kapukkal rendelkező erődítmény állt.¹⁴ Anglia település-szerkezetében jelentős átalakulást hozott a skandináv korszak, amely nemcsak számos angolszász falu elpusztulásával járt, hanem a jelentős skandináv bevándorlás miatt sok új település kialakulását is maga után vonta.¹⁵

Az angolszász városok kialakulásukat tekintve több típusba sorolhatók, ugyanis területenként eltérő volt a várossá fejlődő települések eredete. Az egyik jellemző típus Wessex területén alakult ki. Nagy Alfréd, Wessex királya (871–899) jelentős szerepet játszott a dánok elleni védelem megszervezésében, halálának idejére harmincnál több *burh* védte királyságának területét, amelyek megerősített helyek voltak. Ezek közül néhány *burh* római kori erődből lett kialakítva (pl.: Bath, Chichester, Exeter, Porchester, Winchester), mások csu-

⁶ J. Tait: *The Medieval English Borough*. Manchester 1936.

⁷ M. de Wolf Hemmeon: *The Burgage Tenure in Medieval England*. Cambridge, 1914. Reprint: Littleton, Colorado 1986.

⁸ M. Beresford: *New Towns of the Middle Ages*. New York, Washington 1967.

⁹ H. R. Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*. Bungay, Suffolk 1984.

¹⁰ R. S. Hoyt: *Royal Demesne, Parliamentary taxation, and the Realm, 1294–1322*. *Speculum*, 1948. No.: xxxiii, 58–64.

¹¹ M. Jurkowski – C. L. Smith – D. Crook: *Lay Taxes in England and Wales 1188–1688*. Kew, Richmond 1998.

¹² D. J. Fisher: *The Anglo-Saxon Age c. 400–1042*. New York 1973. Sixth impression 1989. 48–54.

¹³ L. and J. Laing: *Anglo-Saxon England*. London, Toronto, Sidney 1979. Second edition 1982. 49–63.

¹⁴ *Historia ecclesiastica gentis anglorum*. In: J.-P. Migne (ed.): *Patrologiae cursus completus, series latina*. Paris 1861. Tomus 95. col. 25.

¹⁵ Laing: *Anglo-Saxon England*, 177–187.

pán vészhelyzet esetére emelt erődítések, és vaskori eredetű sáncok helyén is építettek védműveket.¹⁶ Az angolszász haderő és a kis angolszász királyságok védelme a király kíséretén és a szabadok fegyveres felkelésén alapult.¹⁷ A 8. századi forrásokban már megjelent a szabad földműves birtokait terhelő kötelezettségek kombinációja, a *trimoda* vagy *trinoda necessitas*, amely magába foglalta a fegyveres népfelkelést (*fyrð*), erődítések (*burh*) építését és javítását, valamint hidak és egyéb dolgok építését.¹⁸ A *burh* védelme és fenntartása a hozzá rendelt falvak és népesség feladata volt. Ezek az erődítések a környékbeli népesség biztonságát, valamint a dánok elleni védekezést szolgálták, és közülük több a védelmi funkcióon kívül kereskedelmi és közigazgatási feladatkört is kapott, illetve betöltött. Ennek következtében néhány *burh* fontos és állandó városias településsé vált, amíg mások a békésebb időszak beköszöntével elvesztették védelmi funkciójukat, és más feladatkörök hiányában jelentőségük csökkent.¹⁹

Mercia területén a grófságok központi települései fejlődtek városokká (*borough*), a királyi hivatalnokok innen irányították a rájuk bízott grófságot. Ebbe a típusba sorolható Buckingham, Chester, Gloucester, Oxford, Shrewbury, Stafford, Warwick és Worcester. A nyugat-merciai grófságok (*shire*) központi településükről kapták nevüket, amelyeket a 10. század közepén építettek, gyakran a grófság földrajzi középpontjában. Ezek a városok (*borough*) katonai és adminisztratív központként szolgáltak a dánok elleni harcok idején. Egy másik országrész, Midland délkeleti területén Bedford, Cambridge, Hereford, Huntingdon és Northampton a dán hadsereg megerősített központjai voltak, amelyek ugyancsak városias településekké fejlődtek. Ugyancsak az angliai dánok hatalmi központja volt az öt vár vidéke (*five boroughs: Derby, Leicester, Lincoln, Nottingham, Stamford*), amelyek közül Derby, Leicester és Nottingham jelentős szerepet játszottak a grófsági rendszer kialakulásában, mivel grófsági központok lettek, és adminisztratív szerepük erősödött. Ezek a grófságok 942-ben I. Edmund (939–946) wessexi királyt fogadták el uruknak, és központjaik is tovább funkcionáltak.²⁰

Az angolszász *borough* egyik jellemző tulajdonsága, hogy királyi birtok volt, amely alól természetesen akadt néhány kivétel. Canterbury, Fordwich, Sandwich, Worcester egyházi birtokként működött, de az elmondható, hogy 10 *borough* közül 9 királyi alapítású, és a fennmaradó rész esetében is kimutatható a királyi telepítésre utaló tervszerű, szabályos telekbeosztás, amelynek célja a telepések letelepítése volt. A legtöbb *borough* bevételeinek felosztása is tükrözi a királyi birtokjogot, ugyanis a település jövedelmének 2/3 része a királyt, 1/3 része a grófot illette. A *borough* falainak építése és fenntartása, a földmunkák, az út- és hidépítés, a kereskedelem biztosítása megkövetelte a *borough* szervezetének belső specializációját és a közösségi ügyek királyi irányítását. Ennek következtében a *borough* társadalma és belső szerkezete egyre láthatóbban elkülönült a falusi társadalom uradalmi berendezkedésétől.²¹ A *borough* a megerősített *burh*-ból kialakuló település volt, amely elindult a várossá fejlődés felé vezető úton.

Az angol városfejlődésben fontos állomás volt a *burh* népessége feletti igazságszolgáltatás szabályozása. Edgár megerősítette a 936–961 között kiadott *Hundred Ordinance* rendelkezéseit, amelyek előírták, hogy a járások (*hundred*) négy hetenként tartsanak gyű-

¹⁶ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 71.

¹⁷ M. Campbell – M. R. Powicke: *Armies and Military Service, Anglo-Saxon Armies*. In: P. E. Szarmach – M. T. Tavormina – J. T. Rosenthal (eds): *Medieval England. An Encyclopedia*. New York & London, 1998. 73.

¹⁸ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 31–33.

¹⁹ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 71.

²⁰ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 135–136.

²¹ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 149–151.

lést, és ott mindenkinek szolgáltatassanak igazságot. Ám Edgár további rendelkezéseket is hozott, amelyekben meghatározta a területi igazságszolgáltatás szerkezetét: beosztása szerint grófsági, járási és *borough* bíróságok működtek az országban.²² A nagyobb *borough* bíróságán 36, a kisebb *borough* bíróságán legalább 12 tanú számára kellett helyet biztosítani az ítélezés alkalmával.²³ A *borough* sok esetben a grófság adminisztratív központja volt, és a grófsági bíróság (*shire court*) működési helyeként is szolgált, de ugyanakkor saját bírósággal (*borough court*) is rendelkezett.²⁴

Az angol városias települések fejlődésében jelentős szerepet játszott Aethelstan (924–939) király, aki elrendelte, hogy minden *burh* állítson fel pénzverdét, és azt is szabályozta, hogy hány pénzverő dolgozzon egy-egy *burh* falain belül. Erre azért volt szükség, mert a dánok súlyos adókat követeltek az angoloktól, és a követelt pénzt így lehetett előállítani.²⁵ Edgár (957–975) uralkodása kezdetén 27, uralkodása végén 40 pénzverde működött, Aethelred (978–1016) királysága alatt pedig 70 pénzverőhely volt Angliában, amelyek királyi ellenőrzés alatt álltak.²⁶

Alfréd uralkodásáig (871–899) a *burh* katonai funkciója meghatározó, de később, amikor Wessex megerősödött, és békésebb időszakok következtek, a település kereskedelmi szerepköre egyre fontossabbá vált.²⁷ Anglia a 9. század végétől a 10. század végéig területileg egységes királysággá formálódott.²⁸ Az országot megosztó belső határok megszűntek, és ennek eredményeként számos település, amely korábban határzónába esett, és katonai feladatokat is ellátott, békés településsé fejlődött, funkciói pedig megváltoztak. A dán támadások veszélye még egészen Knut hatalomra jutásáig (1016–1035) fenyegetett, de a háborúk közötti békés időszakokban, amelyek egyre hosszabbak voltak, fellendült az áruforgalom, és egyre nagyobb szerepet kaptak a vásárok szervezésére alkalmas települések. Az angol kézre került régi dán katonai központok (Derby, Leicester, Lincoln, Nottingham, Stamford) területén új életlehetőségek nyíltak a 10. század közepén. Amikor pedig Knut (1016–1035) dán király elfoglalta Anglia trónját, számos keleti parti *borough* intenzíven bekapcsolódott a tengeri kereskedelembe, és gazdasága gyorsan fejlődött. A 11. század első felére már jelentős belső áruforgalom is kialakult, amely a városokba koncentrált. A *borough* Anglia számos részén felvállalta a kereskedelmi ügyek intézését, és az ilyen ügyekben való igazságszolgáltatást, emellett a városi kereskedők gildbe szerveződtek érdekeik védelmére.²⁹ Knut törvényei említést tesznek a *borough* bizonyos feladatairól. A vádak alóli mentesülés eljárása kapcsán esik bennük szó arról a területről, amely a *borough*-hoz tartozott, és ahonnan a megbízhatatlan ember helyett valaki másnak kellett esküt tennie. A kereskedelem esetén felmerülő vitás ügyek törvényes elbírálását segítette elő Knut egyik rendelkezése, amelyben az uralkodó elrendelte, hogy 4 penny vagy annál nagyobb értékű vásárlás esetén a vevőnek négy megbízható szemtanúja legyen akár a *borough*, akár a grófság területén. Ezek hiányában az eladó törvényesen visszakövetelhetette tulajdonát.³⁰ Ez a rendelkezés azt jelzi, hogy a kereskedelem sok esetben a városias településeken zajlott. Knut részletesen szabályozta a vádak alóli mentesülés jogi eljárását, és ennek kapcsán el-

²² EHD 1955. 397.

²³ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 142–143.

²⁴ W. L. Warren: *The Governance of Norman and Angevin England 1086–1272*. Stamford, California, 1987. 4–5, 27.

²⁵ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 122–124.

²⁶ Laing: *Anglo-Saxon England*, 191.

²⁷ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 150.

²⁸ P. H. Blair: *An Introduction to Anglo-Saxon England*. Cambridge 1959. Reprinted 1988⁵. 80–90.

²⁹ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 149–151.

³⁰ EHD 1955, 421–422, § 22.1, 24.

rendelte, hogy az ilyen esetekben a *borough*-ban ugyanazt a jogot kell alkalmazni, mint a grófságban.³¹

A politikai keretek átalakulása, Anglia területi egységesülése, a belső és külső biztonság megszilárdulása számos *borough* esetében a települések által ellátott funkciók megváltozásához vezetett; a katonai feladatkör mellett megjelent a közigazgatási, egyházi és kereskedelmi szerepkör. A *borough* funkcióinak változásában a fentiek mellett fontos szerepet játszott a politikai és társadalmi struktúrák átalakulása. Az angolszász joghagyomány szerint a király feladata volt, hogy háborúba vezesse a népet az ország védelmére. Az angolszász fegyveres népfelkelés ezen alapult, de a tényleges és hatékony haderő a király kíséretéből szerveződött. A szabad ember viselhetett fegyvert, és csatlakoznia kellett a király seregéhez, de valójában ez a haderő nem volt hatékony, és a gyakorlatban differenciálódtak a szabadok elvi katonai kötelezettségei. A kialakuló földbirtokos nemesség (*thegn*) és a király udvarában szolgáló állandó kíséret mindig készenlétben állt, de a szabadok többsége nem.³² Az angol haderő szerkezeti átalakulása tovább folytatódott Knut uralkodása alatt, aki skandináv mintájú testőrgárdát szervezett.³³ Ezzel párhuzamosan egyre csökkent a *borough* népességének katonai jelentősége és a településtípus katonai funkciója. Ez a folyamat nem állt meg a normann hódítás (1066) után sem, amikor megjelent a hűbéri haderő Angliában, és az ország hadereje döntő részben a normann lovagok csapatain alapult.³⁴

Ennek dacára a 11. századi *borough* adminisztratív és kereskedelmi szerepe mellett még katonai feladatkört is betöltött³⁵, de az egyes funkciók eltérő arányban jelentek meg a különböző településeken. London kiemelkedett a többi város közül 10 000 fős népessége, gazdasági ereje miatt, pénzverdéje a legjelentősebb volt Angliában, népgyűlése és városi bírósága a grófsági bíróságok jogkörével rendelkezett. York ugyancsak kiemelkedő település, a legnagyobb északi város, adminisztratív és érseki központ, pénzverdéje London után következett, és kereskedelmi funkciója tovább növelte jelentőségét. Bristol, Chester, Exeter, Oxford jelentős katonai, adminisztratív és kereskedelmi központok voltak, Lincoln és Winchester pedig az előbbi szerepkörök mellett még fontos pénzverdével is rendelkezett.³⁶

II. A városi földbirtoklás

A *borough* kialakulásában jelentős szerepet játszott a hozzá tartozó föld jogi státuszának és a birtoklására vonatkozó jogoknak a fejlődése. Fentebb szó esett arról, hogy a legtöbb *borough* királyi birtok volt, amelynek földjét az uralkodó saját tulajdonában (*in demesne*) tartotta, de ez nem jelentette azt, hogy az adott településhez tartozó összes föld a király tulajdona lett volna, ugyanis az uralkodó esetenként kisebb részeket egyházaknak és helyi földbirtokosoknak (*thegn*) is adományozott a *borough* határán belül.³⁷ Például Aethelred király 30 hide föld adományát erősítette meg Aescwignek, Dorchester püspökének Risborough határán belül 994–995-ben.³⁸ Gyakran városi házak tartoztak a közeli uradalmakhoz,³⁹

³¹ EHD 1955, 424, § 34.

³² Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 31–32.

³³ Fisher: *The Anglo-Saxon Age c. 400–1042*, 319, 323, 338.

³⁴ D. M. Stenton: *English Society in the Early Middle Ages*. Harmondsworth, Middlesex 1965. 67.

³⁵ Knut törvényei bizonyossága szerint megkövetelte a királynak járó szolgálatok teljesítését: *ha bárki elhanyagolja erősítések, hidak javítását vagy a katonai szolgálatot, 120 shilling kártérítést fizessen a királynak az angol jog alatt levő területen (...)*. EHD 1955, 428. § 65. Ez a rendelkezés jelzi, hogy az uralkodó megkövetelte az erősített helyek védműveinek fenntartását.

³⁶ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 148–153.

³⁷ Tait: *The Medieval English Borough*, 31.

³⁸ EHD 1955, 527–528.

³⁹ Loyn: *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, 149.

ugyanis a háborús időkben, aki csak tehetett, behúzódott a megerősített települések védelme alá.⁴⁰ A *borough* földjei jogilag sokfélék lehettek (királyi, egyházi, nemesi), tehát a földbirtoklás heterogenitása jellemző erre a településre.⁴¹ Számos wessexi *borough* területi kiterjedéséről nyújt értékes adatokat a 10. század első felében keletkezett *Burghal Hidage*, amely 30-nál több *burh* és a hozzá rendelt földterület nagyságát adta meg. Támadás esetén minden egyes *hide* után egy embert kellett a falak védelmére küldeni, Winchester és Wallingford 2400, Southwark 1800, Wareham és Buckingham 1600, Oxford és Chichester 1500 *hide* területtel rendelkezett, a többi *burh* kevesebbel.⁴² A megerősített települések lakói bérleti díjat fizettek a lordjaiknak földjük használatáért.⁴³ A kereskedelmi szempontból kedvező helyen kialakult megerősített település elindulhatott a várossá (*borough*) fejlődés útján. A település lakói kereskedelmi és kézműves tevékenységre is áttérhettek, és még a falakon kívül eső földjeik művelését is folytatták. A legtöbb *borough* közös jellemzője, hogy a lakosok a városi házaikért egységesen megállapított bérleti díjat fizettek a település lordjának, de néhány *borough* esetében a lord földjét is művelniük kellett. A *borough* lakója (*burgess*) státuszát tekintve szabad volt, kortársai nem keverték össze a szabad jogállású paraszttal, a *burgess* státusza a szabad bérlő vagy a földbirtokos *thegn* helyzetéhez közelített.⁴⁴ Az emberek státuszáról szóló, 1002–1023 között keletkezett kompiláció szerint a kereskedőt megillették a földbirtokos *thegn* jogai, ha olyan jól ment üzlete, hogy saját költségén háromszor átkelt a nyílt tengeren.⁴⁵ A király és a magánbirtokosok *burgesseket* telepítettek a *borough* területén fekvő birtokrészeikre, amelyre a Domesday Book szolgáltatja az első kétségtelen bizonyítékokat.⁴⁶

A kései angolszász *borough* földjogáról kevés megbízható adat áll rendelkezésre, de a normann kori és későbbi fejlődésről számos forrás nyújt értékes információt. Hemmeon a városi földbirtoklás kutatása kapcsán jutott arra a feltételezésre, hogy a városi földbirtok (*burgage tenement*) és az érte fizetett járadék (*burgage rent*) Hitvalló Edvárd (1042–1066) előtt is létezett. Hemmeon szerint a városi földbirtoklás a régi angol *borough* belső fejlődésének eredménye volt, de az 1066 után alapítottak esetében kimutatható külföldi hatás. A Domesday Book korabeli források szerint a városi föld jellemző tulajdonsága, hogy a *borough* területén belül birtokolták, örökölhető volt, és a föld birtokosa rögzített pénzáradékot fizetett a település lordjának, amelyen kívül elvétve előfordult, hogy egyes városok lakói egyéb járulékos szolgálatot is teljesítettek.⁴⁷ A normann hódítás előtti *borough* lakói által birtokolt föld jogállása nem ítéltető meg egyértelműen, de az bizonyos, hogy jelentős számú szabad ember lakott városiasodó településen, és a birtokok jelentős részét a szabad birtokokra jellemző feltételek szerint, elsősorban pénzáradékért birtokolták. Ezt igazolja az 1066 utáni fejlődés, amely alapján látható, hogy a *borough* lakóját szabadként, földjét pedig szabad birtokként kezelte a kormányzat.⁴⁸

A *liber burgus*, *liberum burgum* kifejezés a 12. század végén vált gyakorivá az oklevelekben, bár a fogalom már korábban is ismert volt, de pontosan nem határozták meg je-

⁴⁰ Blair: *An Introduction to Anglo-Saxon England*, 76–78.

⁴¹ Tait: *The Medieval English Borough*, 30–31.

⁴² Blair: *An Introduction to Anglo-Saxon England* 292–294.

⁴³ Tait: *The Medieval English Borough*, 64.

⁴⁴ H. P. R. Finberg: *The Agrarian History of England and Wales*. A. D. 43–1042. Cambridge 1972. 518–519.

⁴⁵ EHD 1955, 432.

⁴⁶ Tait: *The Medieval English Borough*, 31.

⁴⁷ Hemmeon: *The Burgage Tenure in Medieval England*, 162–166.

⁴⁸ Tait: *The Medieval English Borough*, 78–85.

lentését.⁴⁹ Reginald cornwalli gróf oklevelében szerepel a *liber burgus* egy korai említése, amelyet Launceston kanonokjainak adományozott feltehetően 1141–1167 között, de Tait szerint a formula már jóval korábban is használatban lehetett.⁵⁰ Ez a véleménye a következő forrással is igazolható. Beverley 1124–1135 között vált szabad földdel rendelkező várossá, miután York szabad törvényei és szokásai szerint *liberum burgagium*ot kapott.⁵¹ Roger Lacy 1194-es *borough*-alapításáról tanúskodik egy oklevél, amely szerint Pontefract lakói szabadság és *liberum burgagium* adományában részesültek.⁵² János király (1199–1216) Dunwich *burgust* 1200-ban emelte *liber burgus* rangra, Bridgewater 1200-ban, Helston és Wells 1201-ben, Lynn és Chesterfield 1204-ben, Stafford 1206-ban, Yarmouth 1208-ban kapott *liber burgus* státuszt. Bridgewater és Chesterfield ura William Briwer volt, Helston pedig a király birtokaihoz tartozott.⁵³ Norwich püspöke volt *villa de Lenna* (Lynn) birtokosa, amikor János király az ő kérésére az összes szabadságjogot és szabad szokást a településnek adományozta, amelyeket a király birtokában levő, szabad *borough* rangú települések birtokoltak. A püspök Oxford kiváltságait tekintette mintának, és kérésére Lynn polgárai megkapták ezeket a jogokat.⁵⁴ Stafford szintén *villa* státuszban állt, amikor *liber burgus* rangot kapott, de Yarmouth már *burgus* néven szerepelt a forrásban, amikor *liber burgus* státuszba emelte a király, és a két utóbbi település örökre (*in perpetuum*) megkapta az említett kiváltságot.⁵⁵

III. Henrik (1216–1272) és I. Edvárd (1272–1307) uralkodása alatt sokkal gyakoribbá és általánosabbá vált a *liber burgus* státusz adományozása, mint a korábbi időszakban, ugyanis ez a két uralkodó 24 királyi és ennél némileg több – más lord birtokában levő – települést emelt *liber burgus* rangra. Ezek között a települések között régi és új alapítású *borough* egyaránt előfordult. A király és más lordok is adományoztak *liber burgus* státuszt, több esetben a király a városok urának adományozta ezt a rangot.⁵⁶ A *liber burgus* státuszhoz a 13. század folyamán meghatározott jogok kapcsolódtak.⁵⁷

A *borough*-k alapítása Angliában egyenletesen zajlott. A kontinens egyes területeivel összehasonlítva megállapítható, hogy az angol városalapítás történetében nem voltak olyan időszakok, amikor nagyon kevés vagy nagyon sok várost alapítottak volna. Ezzel szemben Franciaországban voltak évek, amikor kiugróan jelentős számban alapítottak városokat, más években viszont alig.⁵⁸ Beresford 609 középkori angol *borough* azonosítását végezte el, nagyrészt a 11–15. század időszakára vonatkozóan, amelyekből 160 királyi, 143 egyházi, 232 földesúri alapítású, 16 vegyes, 58 *borough* alapítója pedig ismeretlen volt.⁵⁹ Számos földesúri alapítású *borough* csak minimális jogokat kapott, de ezek alapján már városi birtoknak számított a területe. Az átlagos lord, aki királyi oklevél nélkül alapított várost, csak kevés többletet adhatott hozzá a szabad városnak (*free borough*) és városi birtoknak járó szokásos kiváltságokhoz (*burgage tenure*), amelyek kiemelték a települést és lakóit a környező uradalmi, jobbágyi rendszerből. A lord akkor tudott saját jogán több kiváltságot

⁴⁹ Tait: *The Medieval English Borough*, 194.

⁵⁰ Tait: *The Medieval English Borough*, 213.

⁵¹ (...) *liberum burgagium secundum liberas leges et consuetudines Burgensium de Eboraco* (...) British Borough Charters 1042–1216. 23–24.

⁵² Tait: *The Medieval English Borough*, 216, 219.

⁵³ British Borough Charters 1042–1216, 1913. 3. Tait szerint Dunwich 1199-ben kapott *liber burgus* státuszt. Tait: *The Medieval English Borough*, 197.

⁵⁴ Tait: *The Medieval English Borough*, 197.

⁵⁵ British Borough Charters 1042–1216, 3.

⁵⁶ Tait: *The Medieval English Borough*, 201.

⁵⁷ Tait: *The Medieval English Borough*, 204.

⁵⁸ Beresford: *New Towns of the Middle Ages*, 363–366, 373.

⁵⁹ M. W. Beresford: *English Medieval Borough. A hand-list*. Newton Abbot, 1973.

adományozni városának, ha ő maga is rendelkezett ilyen jogokkal, például a vásártartás, tolvajok elítélése, sör és kenyér árának szabályozási jogával. Higham Ferrersben 1251-ben 80 jobbágyi birtokot (*villein tenement*) városi birtokká alakítottak, és ez elég volt a szabad *borough* státusz elnyeréséhez. Lényegében ez volt az a minimum, amely révén egy lord várost alapíthatott, és ha módjában állt, még további jogokkal is felruházhatta. Welshpool 1241–1286 között *liber burgus* státuszt kapott, ami azt jelentette, hogy lakosai szabadságot nyertek a lordnak korábban járó szolgálatok alól.⁶⁰

Felmerül a kérdés, hogy mi volt az, ami miatt megérte a lordoknak felszabadítani jobbágyaikat, és szabad birtokként átadni nekik a korábban jobbágyi birtokként kezelt földet. A lord ezzel ugyanis lemondott a jobbágyi járadékokról, és ami még ennél is többet jelentett, lényegében földje tulajdonjogát is átadta. Arra gondolhatunk, hogy egy település jövedelme nagyobb lehetett *borough* státuszban, mintha uradalmi falu maradt volna. A *borough* polgárai pénzjáradékot (*redditus*, *rent*) fizettek városi birtokuk után a település lordjának. A régebbi városokban a *rent* szedése a lordság bizonyítéka volt. A városi oklevelekben az ingatlan (*burgagium*, *messuagium*) után fizetett járadék több néven is szerepelt (*gavel*, *gable*, *landgable*, *hawgable*, *housegable*, *landgabulum*, *gablum*, *redditus*). A járadék értéke városonként jelentős eltérést mutathatott, telkenként 1, 12, 18 dénár is lehetett, de számos alapított városban egységesen 12 dénár volt.⁶¹ A földjáradék mellett a *borough* sok más bevételi forrást is biztosított a lordnak. A piaci vámok, a bíraskodásból származó bírságok, a betelepülő kézművesek és kereskedők adói összességében nagyobb bevételt biztosítottak, mintha egy fejlődőképes település jobbágyfalu maradt volna.

Jelentős bevételeket biztosított a kincstárnak sok régi királyi *borough*, amelyek népessége jelentős részben szabad volt. A jövedelmek a település földje után fizetett járadékból, a *borough* bíróságán kiszabott bírságokból, a piaci vámokból, a pénzverésből és a bérbe adott ingatlanokból származtak. Például Huntingdon *borough* 45 font évi jövedelme 1066-ban a földadóból, malomból, pénzverdéből, vámokból és a bírósági bevételekből állt, amelyből 30 font volt a királyé, és 15 font az earl járandóságához (*tertius denarius*) tartozott. A *borough* jövedelme volt a *firma burgi*, amelynek 2/3 része az uralkodót illette, ha a település királyi birtok volt, és 1/3 rész volt a grófság élén álló earl részesedése. Ha a király és az earl mellett más lordnak is volt birtokrésze a *borough* területén, akkor a jövedelmeket pénzben osztották szét.⁶² A Londonból származó királyi bevétel 1086-ban 300 font, 1130-ban pedig már 525 font volt.⁶³ Ha a király az egyház vagy egy magánbirtokos alapított várost, akkor jelentős bevételre számíthatott a polgárok föld után fizetett járadékaiból, ha az alapító rendelkezett piac és vásártartási joggal vagy egyéb jogokkal, illetve városának megszerezte ezeket, akkor belőlük bőséges haszna származott.⁶⁴

A teljes személyes szabadság biztosítása a polgárok számára és a városi föld felszabadítása a jobbágyi birtok státusából azt jelentette, hogy a városi polgár örökölhető szabad birtokhoz jutott (*freehold*, *liberum tenementum*), ő maga pedig jogi értelemben szabad földbirtokos (*freeholder*) lett⁶⁵, vagyis birtoka ugyanazon jogi védelemben részesült, mint egy báró, lovag vagy az egyház által birtokolt birtok, amely ugyancsak szabad birtok volt.⁶⁶ Ám az angol jogban a szabad birtok nem jelentett szolgálat- és adómentes birtokot, éppen ellenkezőleg, a hűbériség hatására általánossá vált az a szemlélet, hogy minden birtok után

⁶⁰ Tait: *The Medieval English Borough*, 205–206.

⁶¹ Hemmeon: *The Burgage Tenure in Medieval England*, 61.

⁶² Tait: *The Medieval English Borough*, 140–145.

⁶³ Tait: *The Medieval English Borough*, 156.

⁶⁴ Tait: *The Medieval English Borough*, 207–209.

⁶⁵ Hemmeon: *The Burgage Tenure in Medieval England*, 89.

⁶⁶ W. S. Holdsworth: *A History of English Law Vol. I–XVI*. London, 1966. III. 34–54.

járt valamilyen szolgálat. A lovagok fegyveres, a polgárok pénzben teljesített szolgálattal tartoztak uruknak a birtokadomány fejében. A lovagi földbirtoklás terminológiája és a szolgálattal terhelt birtok fogalma bizonyos esetekben megjelent a városi kiváltságlevelekben, de a városi földbirtok (*burgagium*) önálló birtoktípussá vált a 12–13. században, léte elfogadottá lett, és beépült a jogrendbe. A Magna Carta már világos különbséget tett a városi ingatlan (*burgagium*), a hűbéri szolgálattal nem terhelt szabad birtok (*sokagium*), a hűbéri birtok (*feudum*) és a lovagi szolgálat által tartott földbirtok között (*terra, feudum per servitium militare*).⁶⁷ Hemmeon összegezte a városi földbirtok azon általános tulajdonságait, amelyek a jogrendbe is beépültek. A városi földbirtok nem volt hűbérbirtok, ennek legfőbb jele, hogy nem kellett hűbéresküt tenni érte, a város ura nem kérhetett pénzt (*auxilium, aid*) a várostól olyan esetekben, amikor a hűbéresektől követelhetett, például fogságba esett úr kiváltása, elsőszülött fiú lovaggá ütése, elsőszülött lány kiházásítása alkalmával. A hűbérbirtokkal együtt járt a hűbéres árván maradt gyerekeinek és özvegyének kiházásítási joga (*maritagium*), amely a lordot illette, de ez a jog ismeretlen volt a városi földbirtoklás esetében, illetve számos városi kiváltságlevélben szerepelt, hogy a polgárok mentesek a lord kiházásítási joga alól.⁶⁸ A kiskorú árvák és az özvegyek feletti gyámság jogi szempontból nem állt kapcsolatban a hűbérúr gyámsági jogával (*custodia, wardship*). Ez a jog városonként változott, Castle Rising, Dunwich és Ipswich esetében a város lordjáé volt a gyámsági jog, de Bury St. Edmundban a rokonok, majd a polgármester és a városi vezetők (*alderman*) rendelkeztek a gyámsági joggal. Canterburyben a városi *bailiff* és tizenkét polgár volt a gyám, akik a legközelebbi rokonok közül kerültek ki.⁶⁹ A városi föld eladása után illeték járt a *borough* lordjának, amely városonként eltérő néven szerepelt a forrásokban (*selling, inpenny, outpenny, fee*). Az elhunyt polgár örököse bizonyos összeget fizetett (*relevium, relief*) a *borough* urának az atyai birtok átvétele előtt, amely egyfajta örökösödési illetékhez hasonlítható, s számos városban megfigyelhető jogszokás.⁷⁰

A polgárok célja az volt, hogy saját városuk jövedelmét maguk szedhessék, és közvetlenül ők fizethessék be az *Exchequer*-be. A londoniak 50 márka ezüstöt fizettek ezért a jogért 1130-ban, de csak ideiglenesen kapták meg. Lincoln polgárai 200 márka ezüstöt és 4 márka aranyat ajánlottak 1130-ban a királynak azért, hogy városukat közvetlenül az uralkodótól (*in capite*) birtokolhassák.⁷¹ Az *in capite* (*in chief*) a hűbéri jog kifejezése, és azt jelölte, hogy valaki közvetlenül az uralkodótól tartotta birtokát, de az esetek döntő többségében csak a hűbéreseket jelölték az *in capite* fogalommal, más birtokosokat nem.⁷² A kifejezés alkalmazása a városok és polgárok esetében azt jelzi, hogy a városi birtokjog bizonyos formákat átvett a hűbérjogból. Ugyancsak a hűbérjogból kölcsönzött fogalom a *feudum*, amely szintén olvasható egyes városok oklevelében. Reginald Cornwall gőfja 1141–1175 között adományozott Bradninch polgárainak városi birtokot (*burgagium*) „hűbérben” (*in feodo*), ami valójában nem hűbérbirtok volt, hanem a *feudum* itt egyszerűen szolgálattal terhelt birtokot jelentett.⁷³ Hasonlóan értelmezhető Roger de Lacy oklevele (1194), amely-

⁶⁷ Holt: *Magna Carta*, 460–461.

⁶⁸ Hemmeon: *The Burgage Tenure in Medieval England*, 11. English Borough Charters 1042–1216 1913, 76–78.

⁶⁹ Hemmeon: *The Burgage Tenure in Medieval England*, 15.

⁷⁰ Hemmeon: *The Burgage Tenure in Medieval England*, 54–57, 59.

⁷¹ Tait: *The Medieval English Borough*, 156–157.

⁷² A kifejezés például a Magna Carta 2. paragrafusában is olvasható: *Si quis comitum vel baronum nostrorum, sive aliorum tenencium (!) de nobis in capite per servicium (!) militare, mortuus fuerit (...)* J. C. Holt: *Magna Carta*. Cambridge 1992. 450–451.

⁷³ British Borough Charters 1042–1216. 38. (...) *ego Reginaldus Comes Cornubiae dedi et concessi et confirmavi Burgensibus meis de Bradninch burgariam suam (!) et placias suas (...) in feodo et iure hereditario in perpetuum (...)*.

ben Pontefract polgárainak adományozott szabadságot, szabad birtokot, gazdaságokat ugyancsak „hűbérben” (*in feodo*), ami valójában itt is azt fejezte ki, hogy az adott birtok szolgálattal terhelt birtok volt.⁷⁴

A város a földjét szolgálattal terhelt szabad birtokként kapta, például Bristol lakói 1188-ban uralkodói adományozás révén szerezték meg korábbi birtokaikat szabad városi birtokként, pénzjáradék teljesítése fejében.⁷⁵ Egyes forrásokban pontosabban is meghatározták a városi birtokadományért követelt járadékot. Bury St. Edmund lakói minden egyes birtokért, amelyet a városi földből birtokoltak, évi fél penny járadékkal taroztak. Cardiffben minden városi birtok (*burgagium*) után évi 12 penny megfizetésével tartozott a tulajdonos a 12. század második felének adatai szerint.⁷⁶

A *liber burgus* egyrészt a város státuszát jelölte, másrészt jelezte azt is, hogy a város területe a városi föld jogi értelemben is kétséget kizáróan szabaddá vált. A birtokjog kialakulása hosszú fejlődés eredménye volt. Ranulf de Glanvill (1120/30–1190), aki királyi bírónak és hivatalnokként is működött, jogkönyvében (1187–89)⁷⁷ már önálló birtoktípusként említette a városi birtokot, bár viszonylag keveset írt róla. Glanvill szerint a polgár fia (*filius burgensis*) akkor vált nagykorúvá és léphetett atyja örökébe, amikor már gondosan meg tudta számolni a pénzt, a posztót meg tudta mérni, és általában atyja tevékenységét képes volt folytatni.⁷⁸ Első pillantásra nem látszik túl fontosnak az, hogy Glanvill a polgári örökös nagykorúságára és öröklésére vonatkozó jogokat a lovagi hűbéres és a szabad földműves (*sokemannus*) örökösének nagykorúságára és öröklésére vonatkozó jogokkal egy fejezetben tárgyalta. Ám valójában művének ez a szerkezeti tagolása arról árulkodik, hogy a városi polgárt szabad birtokosnak tekintette, ugyanis a lovagokkal és szabad földművesekkel együtt írta le a polgár öröklésére vonatkozó szabályokat.

Glanvill megemlítette, hogy bizonyos birtoklással kapcsolatos pereket a lordok bíróságairól át lehetett vinni a grófsági bíróságokra, ahonnan az ügy tovább mehetett a királyi bírósága elé, ha a birtokos nem kapott jogorvoslatot ura vagy a grófság bíróságán. Glanvill megadta azt a formaszöveget, amelyet ilyen esetekben a királyi bíróság alkalmazott. Ebben az oklevélmintában szerepelnek azok a szabad birtokok (*liberum tenementum*), amelyek birtokosa jogorvoslatot kérhetett a grófsági vagy királyi bíróságtól, ha lordja bírósága nem szolgáltatott neki igazságot. A felsorolt birtokok között szerepel a lovagi hűbértartás (*feodum militis*), az egyházi birtok (*libera elemosina*), a szabad házasság révén tartott birtok (*tenere de libero maritagio*) és a szabad polgári birtok (*liberum burgagium*).⁷⁹ Ez azt jelenti, hogy a polgár tulajdona, a városi földbirtok szabad birtoknak számított az egyházi és lovagi birtokhoz hasonlóan, és jogsérelem esetén a polgár is pereskedhetett a grófság és a király bíróságain.

A városok alapításában a királyi *borough* volt a minta, minden birtokos ezt követte, és ennek nyomán a *borough*-alapítás minimuma lett a település lakóinak felszabadítása és földjének szolgálattal terhelt, de mindenképpen szabad birtokként való örökös átadása.

⁷⁴ British Borough Charters 1042–1216. 41. (...) *ego Rogerus de Lasci constabularius de Cestriae dedi et concessi et confirmavi burgensibus meis de Pontefracto et heredibus et successoribus suis libertatem et liberum burgagium et toftos suos tenendos de me et heredibus meis in feodo et hereditate libere* (...)

⁷⁵ British Borough Charters 1042–1216. 40. (*Concessi etiam eis omnes tenuras suas infra muros et extra muros (...) tenendas in liberum burgagium scilicet per servitium landgabuli* (...))

⁷⁶ British Borough Charters 1042–1216. 46, 47.

⁷⁷ R. V. Turner: *Glanville (Glanvill), Ranulf de (ca. 1120/30–1190)*. In: P. E. Szarmach – M. T. Tavormina – J. T. Rosenthal (eds.): *Medieval England. An Encyclopedia*. New York & London 1998. 316.

⁷⁸ Glanvill: *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae qui Glanvilla vocatur*, 82–83.

⁷⁹ Glanvill: *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae qui Glanvilla vocatur*, 136–137.

A polgár szabad birtokkal rendelkező szabad emberré vált, akinek földje és birtokjoga a királyi bíróságok és a közjog védelme alá került ugyanúgy, mint a lovagok és az egyház birtokai és jogai.

III. Városi kiváltságok és a városok helye az intézményrendszerben

A városi kiváltságok kialakulása hosszú folyamat volt, amelynek egyik első fontos lépése a fentebb tárgyalt szabad városi földbirtok intézményesülése. Ehhez hasonlóan jelentős volt a város igazgatási függetlenedése a lordjától. A legtöbb *borough* még 1066 után is királyi birtok volt,⁸⁰ és ezután sem következett be gyors fordulat a *borough* intézményrendszeren belüli helyzetében. Az angolszász korban a *borough* egy királyi hivatalnok (*reeve*) irányítása alatt állt, akit 1066 után egyes esetekben felváltott a grófság élén álló *sheriff*, aki ugyancsak királyi hivatalnok volt, és ő számolt el az uralkodónak a *borough* jövedelmeivel. A 10. század óta egy bíróság is működött a városban (*borough court*), amely nem önkormányzati alapon állt, hanem a királyi tisztviselő irányította.⁸¹

A *borough* önállósodásának egyik első lépéseként értelmezhető, hogy a városból származó uralkodói bevételt (*firma burgi*) a grófság többi jövedelmétől elkülönítve kezdték kezelni. Az Exchequer iratanyaga (*Pipe rolls*) még nem tartalmazta a királyi *borough* bevételek jegyzékét, mert azok a grófságuk bevételeihez tartoztak, azokkal együtt vezették őket. A 12. század első felében csak 8 *borough* volt kivétel, amelyek jövedelmeit elkülönítették. Ezek jelentős adókat fizettek a koronának, Dover 54-ről 90 fontra, Malmesbury 14-ről 20 fontra növelte adóit 1086 és 1130 között. Sok *sheriff* jelentős összegekkel nem tudott elszámolni, és ez lehetett annak oka, hogy az uralkodó, engedve a polgárok kérésének, megadta nekik a jogot, hogy közvetlenül ők fizethessék meg városuk adóit a koronának.⁸² Ez formailag úgy történt, hogy az uralkodó bérbe adta a *borough* jövedelmét (*firma burgi*) a polgároknak, akik lényegében megállapított bérleti összeget fizettek azért, hogy maguk szedhessék be az adót, és fizessék meg a koronának. II. Henrik (1153–1189) kezdte el ezt a gyakorlatot, ám óvatos volt, mivel minden esetben megőrizte a kiváltság visszavonási jogát. A 12. század végén már számos város adója önállóan jelent meg a *Pipe rolls* irataiban, de ha a városok nem tudták teljesíteni adóikat, elveszítették adóbérletük jogát. II. Henrik nem adományozta el a városi adó beszedésének és befizetésének jogát örökre, egyetlen kivétellel London, amelynek polgárai ezt a jogot örökösén kapták (*firma burgi in feodo*).⁸³ A *feudum* ebben az esetben nem hűbértartot jelentett, hanem azt jelölte, hogy a polgárok pénzben teljesítendő szolgálattal terhelt adományban kapták a város adójának beszedési jogát, vagyis fizettek érte. Az angol jogban a *feudum* örökölhető birtok volt, adományozása nem meghatározott időre szólt.

I. Richárd (1189–1199) és I. János (1199–1216) uralkodása jelentős változást hozott a *borough* önálló adószedési és fizetési jogának örökös eladományozásában, mivel a két uralkodó bevételi forrást látott a városi kiváltságok adományozásában.⁸⁴ Lincoln 1194-ben 180 font évi adó ellenében kapott megerősítést arra vonatkozóan, hogy adóját polgárai fizethetik be az Exchequerbe. Cambridge polgárai 1207-ben kapták meg a jogot örökre (*in perpetuum*), hogy saját kezükkel (*per manus eorum*) összességében 60 fontot fizethessenek az Exchequerbe (*ad scaccarium*). Gloucester 1194-ben, Hereford 1215-ben, Southampton 1199-ben kapta meg örökösén a jogot, hogy adóját a polgárok közvetlenül fizethes-

⁸⁰ Tait: *The Medieval English Borough*, 140–141.

⁸¹ Tait: *The Medieval English Borough*, 29, 150.

⁸² Tait: *The Medieval English Borough*, 155–157.

⁸³ Tait: *The Medieval English Borough*, 176.

⁸⁴ Tait: *The Medieval English Borough*, 192.

sék be.⁸⁵ A sort tovább lehetne folytatni, nem utolsósorban Derby *borough* példájával, amelynek polgárai 1204-ben örökre megkapták a település bevételeit (*feodi firma*) azzal a feltétellel, hogy befizetik azokat az Exchequerbe, és még 10 font többlet adót is fizetnek évente.⁸⁶

A *borough* fejlődésében fontos lépés volt a *reeve*-választás jogának megszerzése, függetlenül attól, hogy a király vagy más lord volt a település ura. Laikus vagy egyházi lord esetében a városi bíróság (*borough court*) függetlenné válhatott az uradalmi bíróságtól, és ez csak a város urának akaratától függött.⁸⁷

A városok önkormányzati szerveződése a 12–13. század fordulóján vette kezdetét, számos *borough* ekkor alapította meg 12–24 fős tanácsát, megszerezte saját vezetője megválasztásának jogát, és saját pecsétet kezdett használni.⁸⁸ A város belső intézmény- és jogrendszerének fejlődése mellett fontos előrelépés történt az országos szintű intézmény- és jogrendszeren belül, amikor a Magna Carta 1215. évi kiadásába bekerültek a *borough* és a polgárok jogai. Nem lehet túlbecsülni annak jelentőségét, hogy az uralkodó az angol jogrendszer egyik pillérévé vált oklevélben megerősítette a városok kiváltságait.⁸⁹ Jelentőségében a közösségi jogok megerősítéséhez mérhető az, hogy az oklevélbe bekerült a szabad emberek személyes szabadságjogainak megerősítése, amely az összes szabad emberre vonatkozott, így a városi polgárookra is, akik a korábban kialakult gyakorlat szerint városuk megalapításával a személyes szabadságot is megkapták, ugyanis ez lett a városalapítás egyik minimális feltétele. A Magna Carta kiadásának idejére már kialakult az a jog és gyakorlat, hogy a polgár személyében szabad, és így az oklevél szabadokra vonatkozó rendelkezései már őket is védték. Ennek megfelelően senkitől nem lehetett szabad birtoka (*liberum tenementum*) után több járadékot követelni, mint amennyi szokásos volt.⁹⁰ A szabad ember (*homo liber*), ha végrendelet nélkül halt meg, ingóságait a legközelebbi rokonai és társai (*amicus*) kapták meg. Szabad embert királyi tisztviselő (*vicecomes*, *ballivus*) nem kényszeríthetett arra, hogy lovakkal és szekérrel fuvarozzon.⁹¹ Az uralkodó lemondott a hűbéri szolgálattal nem terhelt szabad birtok (*sokagium*) és a városi birtok (*burgagium*) kis-korú örököse feletti gyámság jogáról. Az oklevél 39. cikkelye megtiltotta, hogy szabad embert elfogjanak, börtönbe zárjanak, vagy törvényen kívül helyezzenek törvényes bírói ítélet nélkül.⁹²

A városok jogi státuszában jelentős változást hozott az adórendszer reformja, amelyre a 13. században került sor. A korábbi időben a korona egyik fő bevételi forrása a különböző földadókból származott (*geld*, *carucage*),⁹³ és emellett a király saját birtokai (*ancient demesne*) is jelentős adókat (*tallage*) fizettek. Lényegében a *tallage* adófajtába tartozott a királyi birtoknak számító *borough* adója, amit az uralkodó saját birtokain tetszőlegesen szedhetett.⁹⁴ A *tallage* nem volt rendszeres évi adó, mint a fentebb említett *firma burgi*, hanem lényegében többletadónak számított, de teljesen törvényes volt. A korona pénzigé-

⁸⁵ British Borough Charters 1042–1216. 1913. 222–225.

⁸⁶ British Borough Charters 1042–1216. 1913. 229.

⁸⁷ Tait: *The Medieval English Borough*, 207.

⁸⁸ Tait: *The Medieval English Borough*, 234.

⁸⁹ (...) *Preterea volumus et concedimus quod omnes alie civitates, et burgi, et ville, et portus, habeant omnes libertates et liberas consuetudines suas.* (sic) Holt: *Magna Carta*, 454–455.

⁹⁰ Holt: *Magna Carta*, 454–455.

⁹¹ Holt: *Magna Carta*, 458–459.

⁹² Holt: *Magna Carta*, 460–461.

⁹³ Jurkowski: *Lay Taxes in England and Wales 1188–1688*, XVI–XIX.

⁹⁴ Jurkowski: *Lay Taxes in England and Wales 1188–1688*, XXXIII–XXIV.

nye jelentősen növekedett a 12. század végétől kezdve, amelyben szerepet játszott Richárd fogságból való kiváltásának költsége és Földnélküli János vesztes hadjáratai.⁹⁵

A korona számára láthatóvá vált, hogy a földbirtokosok, a királyi és földesúri birtokban levő városok gazdasági ereje növekedett, de a törvényes és szokásos adófajtákkal nem lehetett megadóztatni a grófsági birtokosok és a polgárok jelentős részben ingóságokban felhalmozott javait, ezért új adófajták bevezetésére volt szükség. Ehhez viszont a Magna Carta értelmében a bárói tanács támogatása elengedhetetlen, ami azonban már kevés volt ahhoz, hogy az oklevélbe foglalt szabadsággal és kötelezettségekkel rendelkező városokra új adófajtát vessen ki az uralkodó. Emiatt III. Henrik (1216–1272) egy új általános adó (*subsidium*) bevezetésére tett kísérletet, az adóalap pedig az ingóságokban felhalmozott vagyon lett, de mivel ez teljesen új adó volt, szükségessé vált azok egyetértése, akik az adót fizették.⁹⁶ A királyi tanács 1225-ben megszavazott egy, az ingójavakra kivetett negyvened adót a Magna Carta újbóli kiadásáért cserébe. A következő 1237-ben egy harmincad adó volt, amelyet támogatott a királyi tanács, amit *parliament* néven neveztek a források. Ám az ezt követő években (1242, 1244, 1254, 1257, 1258) az adó-megszavazás céljából összehívott *parliamentek* és gyűlések visszautasították a királyi adóköveteléseket.⁹⁷ Ekkor az uralkodó külön tárgyalásokat kezdett a városokkal az adófizetésről.⁹⁸

A kormányzat számára áttekinthetőbb és ellenőrizhetőbb megoldás volt az, hogy ne külön tárgyaljon az adómegszavazásban érintett csoportokkal, hanem a hűbéri eredetű *magnum consilium* mintájára gyűlésbe hívja a feleket. Ez találkozott a különböző hatalmi csoportok törekvéseivel, amelyek tagjai jelentősebb beleszólást kívántak a politikai életbe, és 1265-ben követeléseiket nyíltan megfogalmazták.⁹⁹ A parlament kialakulása összekapcsolódott az új adók megszavazásával, ezen belül királyi és nem királyi városok adóztatásával.¹⁰⁰

Következtetések

Az angol városfejlődés kezdetei a 6–7. századig vezethetők vissza, e hosszú folyamat során jelentős lépés volt Nagy Alfréd védelmi politikája, amely számos olyan erősített település alapítását eredményezte, amelyek katonai funkciójuk mellett igazgatási, bíraskodási, kereskedelmi és gazdasági feladatokat is elláttak. Ezeket a településeket jelentős részben szabadok lakták, akik szabad földbirtokkal rendelkeztek. Sok *borough* szerepköre megváltozott a 10–11. század folyamán, védelmi katonai funkcióját elvesztette, de kereskedelmi, gazdasági és igazgatási szerepköre növekedett. A királyi *borough*-k lakói döntő részben szabadok voltak, és elérték, hogy földjük, a városi föld szabad jogállású földként (*liber burgus*, *liberum burgagium*) épüljön be a jogrendszerbe. Ez lett a város alaptípusa, és azok a földbirtokosok, akik várost alapítottak, ezt a mintát követték, vagyis a városalapítás minimális feltétele az lett, hogy a település lakói személyükben és birtokaiban is szabadságot kaptak. A szabad városi birtok (*liberum burgagium*) nem kötelezettségektől mentes birtokot jelentett, hanem éppen ellenkezőleg, a város lordja jelentős adókkal terhelte a városi földet és a közösséget. A szolgálattal terhelt szabad birtok (*liberum tenementum*) a hűbéri földjogban elfogadott kategória volt, és mintaként szolgálhatott a városi birtokadományok esetében, amelyek nem váltak hűbérbirtokká. A városi földbirtok (*burgagium*) önálló bir-

⁹⁵ Jurkowski: *Lay Taxes in England and Wales 1188–1688*, XXXIII–XXVI.

⁹⁶ Sir M. Powick: *The Thirteenth century 1216–1307*. Oxford, 1953. 529.

⁹⁷ Jurkowski: *Lay Taxes in England and Wales 1188–1688*, XXVI.

⁹⁸ Powick: *The Thirteenth century 1216–1307*, 529–531.

⁹⁹ Powick: *The Thirteenth century 1216–1307*, 197–200.

¹⁰⁰ R. S. Hoyt: *Royal Demesne, Parliamentary Taxation and the Realm 1294–1322*. 58–64.

toktípusként épült be a földjogba a hűbértok, egyházi birtok, hűbéri szolgálattal nem terhelt szabad birtok mellett. A városi birtok ezekkel együtt szabad birtok lett (*liberum tenementum*), amelyek birtokosai királyi bíróságok elé járulhattak peres ügyeikkel. A polgárok legfontosabb jogait, amelyeket a jogtudósok (Glanvill, Bracton) Anglia törvényei és szokásai közé soroltak, védte a Magna Carta. A városok helyzete tovább változott a politikai intézményrendszeren belül, amikor a korona adóigénye megnövekedett, de a régi adókkal az ingóvagyonban felhalmozott javakat nem lehetett hatékonyan adóztatni. Ekkor a kormányzat a bárói tanács és a *magnum consilium* politikai támogatását kérte, de ezek hűbéri intézmények voltak, amelyekben a városok hagyományosan nem kaptak helyet, ugyanakkor szokásaikat és szabadságaikat védte a Magna Carta, tehát nem lehetett tőlük önkényesen új adókat követelni. A királyi kormányzat számára egyszerűbb megoldás volt, hogy az ő követeket is meghívják az új adókról is döntő parlamentekbe.

Amikor Angliában „ütött a rendiség órája”, az angol város már több évszázados fejlődési folyamatot hagyott maga mögött, amelynek eredményeként szabadságjogai és kiváltságai jelentősek, földje és polgárai szabadok, amit a jogrend is garantált. Számos város elérte, hogy közvetlenül az uralkodó alá tartozzon, aki már a rendi parlament kialakulása előtt kénytelen volt tárgyalásokba bocsátkozni városaival, ha adót akart szedni tőlük. Az angol város tehát a rendiség kezdetén már gazdaságilag, és ami hasonlóan fontos, jogilag és társadalmilag is készen állt arra, hogy önálló elemként vegyen részt a rendi politikai életben.